

هیچ گاه نمی توان از استقلال کامل اخلاق از دین سخن گفت

دبیر کارگروه اخلاق کاربردی مؤسسه امام خمینی(ره) با تأکید بر اینکه با وجود اینکه اخلاق سکولار در پی اثبات اخلاقی مستقل از دین است، گفت: می توان گفت هنوز هم اخلاق نیازمند به دین است و شاید هیچ گاه نتوان از استقلال کامل اخلاق از دین سخن گفت.

دبیر کارگروه اخلاق کاربردی مؤسسه امام خمینی(ره) با تأکید بر اینکه با وجود اینکه اخلاق سکولار در پی اثبات اخلاقی مستقل از دین است، گفت: می توان گفت هنوز هم اخلاق نیازمند به دین است و شاید هیچ گاه نتوان از استقلال کامل اخلاق از دین سخن گفت.

به گزارش خبرنگار مهر، حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدرسلول ایمانی خوشخو، دکترای ادیان و عرفان و دبیر کارگروه اخلاق کاربردی در مؤسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی(ره) به چند سؤال در حوزه اخلاق پاسخ داده است که اکنون از نظر شما می گذرد.

*چه رابطه ای میان دین و اخلاق وجود دارد؟

شاید بتوان گفت مهمترین نقطه اشتراک اخلاق و دین آن است که هر دو به دنبال سعادت انسان هستند و به دنبال آنند تا زندگی بهتری را برای نوع انسان رقم زنند. با این حال دامنه ای که هر یک برای سعادت انسانی تعریف می کنند ممکن است متفاوت باشد. دین با ابتناء بر جهان بینی خاص خود، قلمرو حیات انسانی را به پس از مرگ نیز توسعه می دهد و از این جهت از منظر دین نتایج افعال و انتخابهای آگاهانه انسان در زندگی دامنه ای به وسعت ابدیت پیدا می کند و با نظر به همین پیامدهاست که نظام ارزشی دین نیز متکامل تر بوده و از جامعیت بیشتری برخوردار است. چه بسا رفتارهایی که در ظاهر پیامد سوئی را در حیات دنیوی به همراه نداشته باشد، و اخلاق حکم به جواز آن دهد، اما نظر به نتایج اخروی آن از منظر دینی مردود و فحشا شمرده شود. از این رو می توان گفت چه از حیث مبانی ارزشها و چه از نظام اخلاقی مبتنی بر آنها هر یک از دین و اخلاق نقاط اشتراک و عین حال نقاط افتراق فراوانی دارند.

*چه رابطه ای میان اخلاق دینی و اخلاق سکولار وجود دارد؟

از قدیم الایام این سؤال بین متکلمین و فلاسفه اخلاق مطرح بوده است که آیا می توان نظام اخلاقی طراحی کرد که مستقل از رهنمود دین به تبیین ارزشها و مشخص کردن کار خوب از بد بپردازد. آیا فعل زیبا و زشت تنها آنی است که شارع از آن خبر داده و یا عقل انسان همان گونه که در مسائل نظری قادر به فهم و کشف قوانین و واقعیتهاست، در بعد عمل نیز مستقلا به فهم ارزش اخلاقی افعال و تشخیص فعل حُسن از قبیح قادر می باشد؟

امروزه شکی نیست که چنین توانایی برای قوای شناختاری انسان به اثبات رسیده است و لاقلاً در بخشی از افعال می توان بر شناخت عقلی و شهود وجدانی صحه گذاشت. با این حال آنچه جای تأمل فراوان دارد آن است که گروهی از فلاسفه اخلاق بر این باورند که عقل انسان در تمامی افعال دارای چنین قابلیت و توانایی است و عقل این توان را دارد تا بدون راهنمایی شرع، به حُسن و قبح تمامی افعال پی ببرد. این شاخه از اخلاق که امروز به اخلاق سکولار مشهور است، در پی اثبات اخلاقی مستقل از دین است؛ اخلاقی که چه در بعد شناخت ارزشها و چه از حیث ضمان اجرای اصول اخلاقی نیازی به دین ندارد، اما نظر کردن به قابلیت های عقل انسان و نیز گسترده هنجارهایی که امروزه ارزش اخلاقی آنها برای بشر نامعلوم مانده است می توان گفت هنوز هم اخلاق نیازمند به دین است و شاید هیچ گاه نتوان از استقلال کامل اخلاق از دین سخن گفت.

*اخلاق چه نیازی به دین دارد؟

نیاز اخلاق به دین را می توان در دو ساحت شناخت ارزشها و نیز تأمین ضمانتی محکم برای اجرای اصول اخلاق و پیاده کردن اخلاق تبیین کرد. حقیقت آن است که دایره رفتارهای که از انسان در حیات خود صادر می شود و شایسته یکی از دو صفت خوب یا بد می باشد به حدی گسترده است که در خیلی موارد عقل از فهم آن عاجز می باشد. این مسئله جدا از پیچیدگی ها و قیودی است که با هر فعل اخلاقی همراه است و حکم یک رفتار را از یک مورد به مورد دیگر متفاوت می کند.

گذشته از همه اینها، در جهان بینی دینی هر فعلی دارای باطن و ملکوتی است که خود را پس از حیات آشکار می سازد و نفس انسان پس از حیات قادر به درک و شناخت آنهاست و اساساً سعادت و شقاوت ابدی انسان نیز در گرو همین جنبه باطنی افعال است.

ما عقل انسان را هر اندازه که در شناخت جنبه ظاهری ارزش اخلاقی افعال توانا بدانیم، قطعاً درشناخت این وجه باطنی ناتوان خواهد بود. به طور مثال در قرآن کریم به شدت از غیبت کردن نهی شده است و این کار معادل با خوردن گوشت برادر مرده خود معرفی شده است. این بیان می تواند به این معنا باشد که صورت ملکوتی غیبت چیزی جز این امر مشمئزکننده نیست و حقیقت این عمل در سرای دیگر چنین متمثل می شود؛ همچنان که شهود بسیاری از عارفان نیز مؤید همین مطلب است. حال اگر این مسئله را بپذیریم عقل انسان برای تنظیم نظامی اخلاقی که دربردارنده سعادت حقیقی انسان باشد، محتاج منبع دیگری برای شناخت است که احاطه بر انسان و جهان دارد و بر تمام مراتب هستی اشراف کامل دارد و از رابطه بین اعمال و نتایج اخروی آنها به خوبی آگاه است و این منبع همان منبع وحی است که شریعت آسمانی تجسم آن است.

***توصیه های اخلاقی دینی چه رابطه ای با اخلاق مدرن دارد؟**

تعالیم و آموزه های اخلاقی که در شریعت آسمانی در خصوص بیان کارهای خوب و پسندیده و کارهای زشت و غیراخلاقی وجود دارد، حقیقتاً امروزه سرمایه ای برای اخلاق مدرن محسوب می شود. زندگی فردی و اجتماعی انسان در عصر جدید چنان پیچیده شده و سؤالات اخلاقی به حدی بر فلسفه اخلاق و اخلاق هنجاری عرضه می شود که سردرگمی علمای اخلاق در پاسخ به این سؤالات به خوبی مشهود است.

در چنین فضایی رجوع به تعالیم دینی و استفسار از آموزه های اصیل آن می تواند راهنمایی خوبی در کوران مباحث داغ و بی نتیجه اخلاقی حول موضوعات مختلف اخلاقی باشد. به طور مثال مسئله چالش برانگیز سقط جنین از جمله مسائلی است که هم اکنون نیز در حوزه اخلاقی زیستی نظارت متفاوت و بعضاً متعارضی را به سوی خود جلب کرده است. در بحث از اخلاقی یا غیر اخلاقی بودن، طرفین بحث می کوشند تا برای اثبات مدعای خود برهانی اخلاقی اقامه کنند و دلیل قانع کننده ای بیاورند، ولی همین اختلافات خود به بهترین شکل حاکی از عجز انسان از شناخت ارزشهاست.

در کوران این مباحث اگر یک نظام اخلاقی خود را مؤید به تعالیم و تعالیم وحی دانست، آنگاه با رجوع به شریعت و جویا شدن نظر دین در این زمینه می تواند مطمئن شود که اگر شریعت از این کار منع کرده است، حتماً از خبث باطن این عمل و زشتی آن سخن می گوید. همچنان که خداوند در قرآن کریم به پیامبر خویش فرموده به مردم بگوید: «قل انما حرم ربی الفواحش ما ظهر منها و ما بطن» یعنی ای پیامبر به مردم بگو پروردگار من تنها کارهای زشت را حرام کرده است؛ کارهای زشتی که زشتی برخی از آن ها آشکار و زشتی برخی دیگر پنهان است.

***اخلاق کاربردی و اخلاق حرفه ای که جزء مباحث مدرن هستند، در اخلاق دینی چگونه مطرح می شوند و چه جایگاهی دارند؟**

اخلاق کاربردی امروزه می تواند به عنوان ابزاری مناسب در اختیار دین برای پویایی بخشی به خود و پاسخگویی به سؤالات این عصر و زمانه باشد. امروزه با رشد تکنولوژی و توسعه شاخه های مختلف علوم و فناوری، سؤالات اخلاقی بسیاری برای شاغلین و فعالین در حرف و مشاغل مختلف ایجاد شده است.

سؤالاتی که شاید در سده ها و حتی دهه های گذشته نیز مطرح نبوده است. حوزه پزشکی، فناوری زیستی، رسانه، حوزه های امنیتی و دفاعی، محیط زیست، حکومتداری و سیاست از جمله ده ها مواردی هستند که در هریک از آنها مسائل چالش برانگیز اخلاقی مطرح است و شاغلین این حرف چشم انتظار پاسخ اخلاقی دین به مسائل و خارج کردن آن ها از تحیر اخلاقی هستند.

در این میان، وظیفه علما و دانشمندان دینی است که با استفاده از مبانی و اصولی که دین در اختیار آن ها قرار داده و در چهارچوب مشخصی که اجتهاد ترسیم کرده، به بررسی این مسائل اخلاقی پرداخته و ضمن اینکه فعالین حرف و مشاغل را از تحیر اخلاقی خارج می سازند در مواردی که یک عمل نیازمند به مجوز فقهی است، با آشکار کردن ارزش اخلاقی این امور، زمینه را برای اجتهادات فقهی هموارتر سازند و مراجع فقهی را برای صدور فتوای نهایی یاری رسانند.